ПРЕПЛИТАНЕТО НА КНИГИТЕ*

В едно от есетата, събрани в *Промяната в живота и текста*, Богдан Богданов се пита какво става с книгите, дали те се преплитат с други книги в настоящата ни култура и как? И ако поисках да напиша нещо за неговата нова книга, то беше заради това преплитане, заради преплитанията също и на собствените му книги. А и заради още преплитания: срещата на много хора от моето поколение с „лекциите на Богдан", където не се „предаваха знания", а се създаваше някакво необичайно пространство на разбирането. Където това, което той назовава сега „ставането на едно „ние" в момента на говоренето" (с.5), бе побрало тогава и увлечението ни по още един „човек на словото" - Мераб Мамардашвили, за когото философията по същия начин беше жизнен акт, а смисълът - не факт, а акт, цялостен и пълен.

Подобно на Мамардашвили българският европейски учен не се вайкаше, че се е родил в изостанала страна и „несъвършена култура". („Моето универсално се роди в представата, че в тая изостанала държава аз като свободно същество не се намирам само там, където пребивавам"... "това е идеология, но тя ми помага да не изпадам в клаустрофобичност, че съм се родил в „несъвършена култура", и да не се поддам на измамната идея, че щастието идва от включва нето в друга, по-съвършена" - така ще формулира той години по-късно, в сп. *Социологически проблеми*, това, което е внушавал винаги.)

За нас, младите преподаватели от катедра „Социология", беше важно, че Богданов ентусиазирано прие да чете специални лекции за студентите от специалността. Говоренето за старогръцката култура, преплетено с други, социологически, гласове, със същия стремеж „да умножаваме речевите зони и нива" (с.117) и желанието за „отворено модерно съществуване", беше много значимо за изграждането на самата социология - като историческа социология, а не абстрактна системология, като хуманитарна дисциплина, а не като социална технология, като критически хуманизъм, а не като апологетически прагматизъм.

Казвам всичко това не заради втвърдяването на една нова митология за хуманитарната ни заедност. Не и само от чувство за вина, моя, като социолог от тази катедра, към автори на подобни жестове, което не ме напуска и до днес - поради това - в този конкретен случай, - че въпреки големия ентусиазъм нито един от многобройните студенти не пожела да се яви на незадължителния изпит след края на курса върху системата на старогръцката култура и така връзките между хуманитарните дисциплини, за които мечтаехме, бяха попрекъснати. (А днес пък тази прекъснатост се възобновява на ново равнище, но това е друга, дълга история.) Казвам го, защото то е, мисля, съвсем пряко свързано с патоса на настоящата книга на Богданов, която е посветена на „трудностите на преобразуването на затворения традиционен живот в отворено модерно съществуване" (5).

Тя е отправена към онези, които също като автора искат „да практикуват разбиране", които вярват в отвореното общество - не във фондационния, а в метафизическия му смисъл - и „различните гласове", на мястото на някакво

---

* Богдан Богданов Промянатав живота и текста. Реторични есета за трудностите на преобразуването. Издателство „Отворено общество" , София, 1998.

„привидностно ние". Както вярват и в гъвкавата идентичност, т. нар. от Гелнер, Тофлър и др. „модулна идентичност", и в това, че може да се произведе „всекидневие, просмукано от *празничността на разнообразието*". Защото демокрацията, за разлика от комунизма, е непрестанен градеж: „Да не се поддаваме на обективистичен сленг, демокрацията няма да направи нищо сама, тя е мрежа от участващи" (с.119).

Книгата е изградена в спор с представата, че „преходът е в напускането на традиционния колективизъм и индивидуализиране". Според автора става дума всъщност за „прехождане от един към друг колективизъм и от един към друг индивидуализъм". Тя действително показва, че промяната не е в единствено число, че не трябва да се субстанциализира - „конкретните промени не се заличават в някаква същност". И че „ добрият дискурс за промяната е този, който сам практикува промяна, като се променя и допълва" (с.7). Става дума за „едно вариране по границите на нашата свобода" (както би казал Фуко, според когото по подобен начин „ние сме различия, нашият разум е различия от дискурси, нашата история - различия от времена" и не трябва да предполагаме някаква същност в бъдещето, телеологическа перспектива, рационалност в единствено число).

Преходът към модерното съществуване е показан от Богдан Богданов в различни планове с разнообразен материал в единадесетте „есета" на двете части на книгата. В първата част - „С лице към Европа" - са есетата„ Двете благополучия", „Роли, празници и представления", „Книжен пазар и демокрация", „За българската литература и пределите на езика" и др.; а във втората част - „В търсене на принципа" - са предговорът към българския превод на Аристотеловата *Политика*, предговорът към *Отвореното общество и неговите врагове* от Карл Попър, статиите „Отвореното общество като проблем на личността" , „Висшето образование и дисциплината на идентифицирането"; и най-накрая, не последен по важност, „Един опит за еротизиране на морала" . На пръв поглед работите в сбирката са доста различни от „ класическите му", в двойния смисъл на тази дума, творби - *Омировият епос, Литературата на елинизма, История на старогръцката култура, Мит и литература. Типологични проблеми на старогръцката литература до епохата на елинизма, Романът - античен и съвременен*. Но всъщност съвсем не е така. Благодарение на особената игра на оглеждания ние разбираме движението „по петите на изплъзващия се смисъл". Това е внушението на предговора на Богданов към *Ревнивата грънчарка* от Леви-Строс - в етнологията като наука за текстовете на всички култури „няма чак толкова раздалечени дискурси, за които да не се намери приютяващата рамка на определена свръхструктура" (което не значи оприличаване). Всички текстове търсят решение, за да се успокои действителното напрежение, защото универсалната структура е успокояваща. Това би могло да бъде ключ за интерпретация на личната метафизика на Богдан Богданов. И на странното спокойствие на възхитителното му слово, дори и когато то трябва да обозначава безумия. Така получаваме отговор и на въпроса как са възможни подобни сдвоявания: писането за най-езотерични произведения на елинската култура и за най-обикновеното тържище на книги (впрочем самите текстове за класиката са на свой ред „двуделни" и този факт може би има корена си още в самата дисертация на Богданов „Двучастните трагедии на Еврипид и въпросът за описанието на

мирогледната проблематика на атическата трагедия"); коментарът на Платоновия диалог Федър и анализът на комунистическата идеология през призмата ма проблема за частното съществуване; предговорът към Аристотеловата *Политика* и *Отвореното общество и неговите врагове* на Карл Попър; но и съчетаването на класическото академично работене с гражданската работа, единението на текста и живота, живота като текст (което понякога води и до парадокси от рода на службата на Херакъл като роб в двореца на Омфала, образ, използван от самия Богданов). (Спомням си по този повод един безумен спор между разполовена група интелектуалци - кой е бил по-важен за академичното формиране в едно определено време: „Богдан" или „Господа" (Никола Георгиев) и имплицитното обвинение, че „Богдан" е снизил равнището на говорене, че е започнал да се занимава с прозаични проблеми на организацията на образованието.)

Затова Богдан Богданов е видял „разноречието" и на Аристотел, драмата на принципите, стоящи в основата на неговия спекулативен модел за държавата и отклоняващата ги емпирия (с.172): това, че едно държавно устройство по закон може и да не е демократично, но да се управлява демократично; или „фактът, че народът е спокоен, въпреки че не участва в управлението, не доказва, че такъв ред е правилен" (с.172). Важно е изявеното в неговата интерпретация противоречие в *Политика* при определянето на държавата, и оттук - критиката към Сартори, според когото „гръцкият град не е държава, а общност" (с.175).

Във всяко от есетата има предизвикателни тези и неочаквани интерпретации. В първото например се демонстрира ефикасността на този начин на „отворено" мислене чрез вземането като обект на желанието за път към Европа. Критикува се т. нар. по Луи Дюмон „холистично съзнание", с ясните му критерии за зло и благо, анализира се начинът, по който то може да прерасне в идеология на национализма, проблематизира се особеността на българската и балканската политическа култура, описва се в оптимистична модалност съпротивата, която оказва нашата „неразгърната" обществената среда да бъде „множествена" (идея, изобразена детайлно в текстовете, които после Богданов направи, вземайки за обект вестник *Дневен труд*).

За мен е особено интересно развитото в *Промяната в живота и текста* „отворено разбиране за човека", свързано с „изначалната насоченост към одругостяване" (с.45), и критиката, която Богданов прави на схващанията на Цветан Тодоров, на тезата му, че с усилието да произведе абсолютна ценност Тодоров налагал неусетно твърдението, че човек е висше същество, което обаче е в логиката на една „затворена човешка природа" (чийто корен е европейската нагласа за атомарен индивид...) Аз по друг начин съм прочела Тодоров. Като не приема начина, по който класическият хуманизъм поставя въпроса за универсалната човешка природа, неговият „критически хуманизъм" също допуска някакъв вид всеобщност, универсалност - „нещо малко, но достатъчно". Той не е релативизъм (идеята за множеството несъизмерими светове съвсем не е, както обикновено се възразява, „релативизъм"), защото „индивидът е в крайна сметка универсализуем". Обаче „добре темпериранийт хуманизъм" не е и абстрактен универсализъм, който отрича множествеността на културните светове, който подменя човека с „Човечество"; т. е. подменя с абстракцията „човечество" човека, „незавършеното битие" („несъвършена градина" по метафората на Монтен), изграждащо се във

взаимодопълнителността на едно „ти", т. е. в интерсубективното отношение, което го историзира. По този начин универсалността не е някаква същност, която се разгръща исторически, във времето. Тя е само „средство за анализ, регулативен принцип" ; „регулативна рамка" - принадлежността към човешкия вид.

Контрааргументите на Богданов са много нюансирани, за да могат да бъдат резюмирани в ограничаващия ме жанр на рецензия. Затова няма да я продължавам. Още повече, че самият той не обича немарливото четене, онова, което „отмъква смисли... свързва ги със смислите на други текстове... с немарливото прескачащо четене, характерно за модерността". Но пък класическото време вероятно не е имало рецензии.

Лиляна Деянова,
Социологически проблеми 1 - 2, 2001